

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

Сенюта Т.Я.,

*завідувач лабораторії практичного права
юридичного факультету
Львівського національного університету
імені Івана Франка*

ПРАВО НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я У КОНСТИТУЦІЯХ КРАЇН СНД: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Життя і здоров'я людини – це найвищі соціальні цінності держави і суспільства, які мають вагомий вплив на їх розвиток. Здоров'я населення є одним з найважливіших показників рівня соціально-економічного та екологічного благополуччя суспільства, його демографічного, духовно-культурного, політичного, наукового, морального, біологічного та етичного потенціалу. Як зазначає О. Тихомиров, здоров'я є вищим невідчужуваним первинним благом людини, без якого у тій чи іншій мірі втрачають значення багато інших благ. Нездоров'я взагалі змінює, переорієнтовує шкалу цінностей. Здоров'я – це благо, яке дає можливість користуватись іншими благами, які дарує людині життя [1, 10].

Право на охорону здоров'я є невід'ємним і невідчужуваним правом кожної особи, яке знайшло своє відображення як в міжнародно-правових актах, так і в національних, зокрема конституціях. Аналіз нормативного, а насамперед конституційного закріплення права на охорону здоров'я у зарубіжних країнах, а саме у країнах СНД, а також встановлення відповідності положень Основних Законів міжнародним стандартам відіграє важливу роль для законотворчої діяльності усіх держав. Такий порівняльно-правовий аналіз сприятиме визначенню основних напрямів вдосконалення законодавства та приведенню окремих конституційних положень у відповідність до міжнародно-правових стандартів, а також допоможе виокремити позитивні світові тенденції розвитку нормативно-правової бази і впровадження кращих зразків у національне законодавство. Актуальність питань, що порушуються у даній статті, пов'язана з необхідністю вдосконалення законодавчого регулювання права на охорону здоров'я та забезпечення механізмів реалізації цього права, з урахуванням міжнародних стандартів і національних особливостей.

Джерелами для нашого дослідження стали праці С. Дюжикова, В.А. Іваненко, В.С. Іваненко, В. Москаленка, В. Карташкіна, А. Полешка, П. Рабіновича, М. Орзіха, В.Якубовця тощо, які розглядали питання міжнародно-правових стандартів з прав людини і міжнародних стандартів у сфері охорони здоров'я та їх закріплення у національному законодавстві, зокрема і конституційному. Для прикладу, С. Дюжиков проводив дослідження міжнародно-правових стандартів у сфері охорони здоров'я та їх закріплення у конституціях зарубіжних країн, В.А. Іваненко та В.С. Іваненко здійснили нормативно-правовий аналіз закріплення найважливіших соціальних прав у конституціях держав-учасниць СНД. Вчені, що вивчають цю проблему, нагромадили чимало наукового та практичного матеріалу і створили належну базу для подальшої розробки і вдосконалення вітчизняних нормативно-правових актів у сфері охорони здоров'я, які повинні відповідати нормам міжнародного права.

Метою статті є дослідження міжнародно-правових стандартів у сфері охорони здоров'я та їх закріплення у конституціях країн СНД. При цьому особливу увагу приділено конституційному регулюванню права на охорону здоров'я в Україні та його відповідності міжнародним стандартам. У статті проведено порівняльно-правовий аналіз права на охорону здоров'я, закріпленого у конституціях країн Співдружності, та забезпечення його реалізації із дотриманням міжнародно-правових норм. Це дає можливість виявити особливості конституційної регламентації права на охорону здоров'я та показати ті механізми, які передбачають держави для належної реалізації цього права з урахуванням національних особливостей.

Для дослідження ми обрали проблему, пов'язану із нормативно-правовим закріпленням права на охорону здоров'я в конституціях країн СНД. Держави Співдружності запозичують передовий досвід зарубіжних країн. У цих країнах поєднується принцип двоєдиного забезпечення прав на охорону здоров'я шляхом державного регулювання, надання обов'язкового медичного забезпечення усім громадянам держави, контролю з боку держави за реалізацію даного права, захист громадян, а також надання можливості отримувати як основну, так і додаткову медичну допомогу в приватних медичних закладах. Усі держави Співдружності у тій чи іншій формі та об'ємі привели статті своїх конституцій у відповідність з нормами, що закріплюють міжнародно-правові стандарти у сфері охорони здоров'я, зокрема з положеннями ст. 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права 1966 року. При цьому ряд конституцій містять норми, що покладають на свої держави відповідальність за створення умов, необхідних для забезпечення права на найвищий досяжний для людини рівень фізичного і психічного здоров'я, визначеного вищезгаданим міжнародним актом (ч. 2 ст. 12). Так, для прикладу, охорона здоров'я, за Конституцією України від 28 червня 1996 року, забезпечується за рахунок державного фінансування відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм; держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту (ч. 2.4 ст. 49). У Таджикистані право на охорону здоров'я забезпечується безоплатною медичною допомогою в державних закладах охорони здоров'я, заходами по оздоровленню навколишнього природного середовища, створенням і розвитком масового спорту, фізичної культури і туризму (ч. 1 ст. 38 Конституції 1994 р.). Право громадян Білорусі на охорону здоров'я забезпечується розвитком фізичної культури і спорту, заходами по оздоровленню навколишнього середовища, можливістю користуватись оздоровчими закладами, удосконаленням охорони праці (ч. 3 ст. 45 Конституції від 24 листопада 1996 року). Такі ж положення знаходимо у Конституціях Азербайджану, Вірменії, Росії, Молдови, у той же час вони відсутні в Основних Законах Грузії, Казахстану, Киргизстану, Узбекистану і Туркменистану.

Положення ч. 1 ст. 12 Міжнародного пакту, що закріплює право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я, знайшло своє відображення у Конституціях усіх держав Співдружності, у яких воно формулюється по-різному. Наприклад, Конституція України у ч. 1 ст. 49 закріпила право кожного на охорону здоров'я, медичну допомогу і медичне страхування. Стаття 41 Конституції РФ визначає право кожного на охорону здоров'я і медичну допомогу. Конституція Білорусі (ст. 45), Казахстану (ст. 29), Туркменистану (ст. 33) закріплює право на охорону здоров'я, але, зауважимо, лише для громадян держави. У Конституції Грузії від 24 серпня 1995 року право на охорону прямо не визначено, але у ст. 37 записано: "Кожний вправі користуватись страхуванням здоров'я як доступним засобом медичної допомоги. В установленому законом порядку за певних умов забезпечується безоплатна допомога" [2, 730]. Подібні формулювання знаходимо і в Конституціях інших держав Співдружності.

У відповідності з п. "а" ч. 2 ст. 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права держави повинні вжити заходи по забезпеченню скорочення мертвонароджуваності та дитячої смертності і здорового розвитку дитини. Але жодна з держав СНД, на думку В.С. Іваненко та В.А. Іваненко, не включила у свої конституції норми вказаної статті Пакту [3, 197]. Важко погодитись із наведеним вище твердженням вчених, оскільки, звичайно, це положення Пакту у конституціях чітко не сформульоване, немає прямої вказівки на заходи, яких повинні вжити держави для здорового розвитку дитини, зменшення дитячої смертності. Однак, виходячи з норм конституцій, які передбачають державне забезпечення програм з охорони здоров'я населення, ми вправі говорити про те, що саме через них реалізується вимога Пакту. Саме через такі програми здійснюється цільовий комплексний підхід до вирішення питань охорони здоров'я, у тому числі і проблеми здоров'я дітей. Частина 2 ст. 49 Конституції України визначає, що охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. У РФ фінансуються федеральні програми охорони і зміцнення здоров'я населення (ч. 2 ст. 41), а Основний Закон Вірменії закріплює, що держава здійснює програми по охороні здоров'я населення (ч. 2 ст. 34). На прикладі України можна побачити, що на виконання ч. 2 ст. 49 Конституції у нашій державі приймається ряд програм, зокрема, міжгалузєва комплексна програма "Здоров'я нації" на 2002 – 2011 роки, у якій йдеться про незадовільну медико-демографічну ситуацію, низьку народжуваність, зростання смертності, вказано, що метою Програми є поліпшення демографічної ситуації. Одним із завдань цього документу визначено проведення активної демографічної політики, охорона материнства і дитинства. Також зазначено, що майже всі державні програми, пов'язані з охороною здоров'я, у 2000 році було профінансовано у повному обсязі і це забезпечило зменшення малюкової та материнської смертності [4]. Наша держава також формує свою політику щодо збереження репродуктивного здоров'я. Як зазначає Н. Гойда, ця політика найбільше сконцентрована у Національній програмі планування сім'ї 1995 року, метою якої визначено допомогу сім'ям і окремим особам у розв'язанні питань, пов'язаних з дітородженням, збереження здоров'я батьків і дітей, дотримання відповідальної дітородної поведінки тощо [5, 72]. Концепція національної безпеки України від 16 січня 1997 року одним з пріоритетних національних інтересів називає зміцнення генофонду Українського народу, його фізичного і морального здоров'я та інтелектуального потенціалу [6]. Тому, можемо з упевненістю сказати, що ч. 2 ст. 12 Пакту в Україні виконується.

Нормативно-правове закріплення у Конституції України права на охорону здоров'я, виходячи з аналізу регулювання цього права у конституціях інших держав, відповідає вимогам міжнародно-правових стандартів, у тому числі у сфері охорони здоров'я. Особливо позитивним є те, що Основний Закон нашої держави відображає у повному обсязі стандарти, що визначені у ст. 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права. Цей міжнародно-правовий акт закріплює необхідний каталог прав і визначає планку, нижче якої цивілізована держава не повинна опускатись [7, 233].

Що стосується дій держав, що пов'язані з "покращенням всіх аспектів гігієни зовнішнього середовища і гігієни праці у промисловості" (п. "б" ч. 2 ст. 12 Пакту), то їх правове закріплення знайшло своє місце у конституціях майже усіх держав. Для прикладу, ст. 50 Конституції України надає право кожному на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди; кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена. У ч. 4 ст. 43 Основного Закону

Україні закріплено право на належні, безпечні і здорові умови праці. У РФ Конституція містить право кожного на працю в умовах, що відповідають вимогам безпеки та гігієни (ч. 3 ст. 37) та право на сприятливе навколишнє середовище, достовірну інформацію про його стан і на відшкодування шкоди, що причинена здоров'ю чи майну екологічними правопорушеннями (ст. 42).

Конституція Казахстану поставила перед державою мету - охорону навколишнього середовища, сприятливого для життя і здоров'я людини. Приховання посадовими особами фактів і обставин, які загрожують життю і здоров'ю, тягне відповідальність згідно з законом (ст. 31). Основний Закон Молдови у ст. 37 закріплює право кожної людини на екологічно безпечне для життя і здоров'я навколишнє середовище, а також на безпечні продукти харчування і предмети побуту. Держава гарантує право на вільний доступ до достовірної інформації про стан природного середовища, умови життя і праці. Конституція визначає, що приховування і перекручування інформації про шкідливі для здоров'я людей фактори забороняється законом, а також передбачає відповідальність фізичних і юридичних осіб за шкоду, спричинену здоров'ю і майну особи внаслідок екологічного правопорушення. У ст. 10 Конституції Вірменії закріплено, що держава забезпечує охорону і відновлення навколишнього середовища. Узбекистан і Туркменістан у своїх Основних Законах не відобразили право людини на покращення всіх аспектів гігієни зовнішнього середовища і гігієни праці у промисловості.

Відповідно до п. "с" ч. 2 ст. 12 Пакту держави повинні вживати заходів щодо запобігання і лікування епідемічних, ендемічних, професійних та інших хвороб і боротьби з ними. Лише три держави мають у своїх конституціях норми, що відображають аналізоване положення. В Конституції України записано, що держава забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя (ч. 4 ст. 49), у Росії, заохочується діяльність, яка сприяє санітарно-епідемічному благополуччю (ч. 2 ст. 41), а в Азербайджані держава гарантує санітарно-епідемічне благополуччя (ч. 2 ст. 41).

Відповідно до п. "д" ч. 2 ст. 12 Пакту держави зобов'язані створити умови, які б забезпечували всім медичну допомогу і медичний догляд у разі хвороби. Це положення знайшло широку регламентацію у конституціях держав СНД. Зокрема, в Україні передбачено право на медичну допомогу (ч. 1 ст. 49), визначено, що держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування, а медична допомога надається безоплатно у державних і комунальних закладах охорони здоров'я (ч. 2 ст. 49). У Росії передбачено право кожного на медичну допомогу. Медична допомога в державних і муніципальних закладах охорони здоров'я надається громадянам безоплатно за рахунок засобів відповідного бюджету, страхових внесків, інших надходжень (ч. 1 ст. 41). Конституція Білорусі містить норму, яка проголошує, що „держава створює умови доступного для всіх громадян медичного обслуговування” (ч. 2 ст. 45). У ч. 2 ст. 36 Конституції Молдови встановлено, що мінімальний рівень державного медичного забезпечення є безоплатним. Вірменія у своїй Конституції закріпила, що порядок медичної допомоги і обслуговування встановлюється законом (ч. 1 ст. 34). Основний Закон Узбекистану визначає право кожного на кваліфіковане медичне обслуговування (ст. 40). Конституції інших держав Співдружності також відобразили це положення, в тій чи іншій мірі деталізувавши його.

Зважаючи на вище наведене, можна відзначити, що право на охорону здоров'я визначається світовим співтовариством як основне невід'ємне право, що належить кожній людині. Воно проголошене у міжнародно-правових актах і віднесене до групи соціальних прав. При світових організаціях існують спеціальні органи, до кола обов'язків яких входить розробка міжнародно-правових актів з реалізації права на охорону здоров'я, нагляд за виконанням

положень міжнародно-правових актів, що закріплюють права і свободи людини, які ратифіковані державами. Право на охорону здоров'я стало невід'ємним елементом комплексу прав людини, що визначається практично у всіх країнах, навіть у тих, де воно формально не зафіксоване. Зазначене право закріплюється в основних правових актах, що надає широкі можливості для реалізації даного права відповідно до міжнародновизнаних стандартів.

Міжнародний стандарт в існуючих економічних умовах України є метою і програмною настановою, до якої прагнуть юристи, політики, економісти, і, звичайно, все населення України, як носії конституційних прав. Досвід розвитку західноєвропейських країн, їх високі стандарти, забезпечені матеріальними цінностями, не можуть бути у незмінному вигляді перенесені на український ґрунт, без адаптації до наших традицій та реалій. Каталог прав людини залежить від того, яку систему цінностей сповідує суспільство. Західні моделі не можуть бути застосовані в українському суспільстві без врахування менталітету нашого народу, специфіки його психології, традицій, духовності і культури. І, звичайно, умови фінансової кризи, у якій знаходиться на сьогодні Україна, не дозволяють створити матеріальні передумови для реалізації соціальних і культурних прав на рівні міжнародно-правових стандартів, у тому числі і права на охорону здоров'я. Конституційне проголошення у нашій державі людини, її життя і здоров'я найвищою соціальною цінністю, враховуючи реалії нашого життя, є лише заявою про наміри і прагнення України, яке ще не отримало реального втілення у життя.

Література

1. Тихомиров А.В. *Медицинское право: практическое пособие.* – М.: Статут, 1998. – 442с.
2. *Конституции государств Европы: В 3 т. – Т.1./ Под общ. ред. и вступ. статьей директора Института законодательства при Правительстве Российской Федерации Л.А. Окунькова.* – М.: НОРМА, 2001. – 824с.
3. Иваненко В.А., Иваненко В.С. *Социальные права человека и социальные обязанности государства: международные и конституционные правовые аспекты* – СПб: Юридический центр Пресс, 2003. – 404с.
4. Міжгалузева комплексна програма „Здоров'я нації” на 2002-2011 роки. Затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 10 січня 2002 року // *Офіційний Вісник України.* – 2002. – №9.
5. Гойда Н.Г. *Державна політика України щодо збереження репродуктивного здоров'я // Педіатрія, акушерство та гінекологія.* – 1998. – №2. – С.72-73.
6. Концепція (основи державної політики) національної безпеки України від 16 січня 1997 року. Схвалена Постановою Верховної Ради України // *Відомості Верховної Ради.* – 1997. – № 3.
7. *Проблемы общей теории права и государства. Учебник для вузов. Под общ. ред. члена-корр. РАН, д.ю.н., проф. В.С. Нерсесянца.* – М.: НОРМА-ИНФРА, 1999. – 832 с.

Стаття рекомендована до друку кафедрою конституційного, адміністративного і фінансового права Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 1 від 2 вересня 2003 р.)

